

IGAZ VOLT: ÉVENTE ÁTLAG HARMINCKÉT HÁZASSÁGOT KÖTÖTTEK

Régi és mai szajáni lakodalmak

A lakodalmak nyújtották a felnőtteknek a legértelmesebb, legemlékezetesebb és legtömegesebb szórakozást. Ez a megállapítás a 60-as évek kivételével – amikor föllendült a műkedvelő színjátszás – ma is érvényes Szajánban. Itt a lakodalmak – a szegényebb házaknál is – mindig népesek voltak. A szegényebbeket kíségtették a szomszédok meg a rokonok, akikből régebben igen sok volt, csak hogy minél többen legyenek, minél több jó táncos, jó hangú nótás, víg kedélyű ember gyűljön össze, mert így alakulhat ki a jó lakodalom, a jó multság. Történhetett ez azért is, mert egészen a II. világháború utáni évekig Szajánban sok volt a nagycsalád, s általában a rokonság alkotta a lakodalmas nép kétharmadát. Jöttek a rokonok a szomszédos falvakból is, legfőképpen pedig Muzslyáról és Bácsgyulafalváról, ahová a múlt század utolsó negyedében mintegy 1800 szajáni rajzott ki.

Általában minden lakodalomban volt néhány rendkívül víg kedélyű, mulatós, jól táncoló és daloló személy, akik kezdettől fogva – régebben legtöbbször délelőtt 10 órától másnap reggelig – gondoskodtak a jó hangulatról. Ha nem volt ilyen a rokonságban vagy a szomszédságban, akkor távolabbi ismerőst is meghívtak. Ugye, mondani sem kell, hogy a jó lakodalomhoz hozzátartozott a jó zenekar és a jó vőfély is (Szajánban: vőfény). Szerencsére ezekben sem volt hiány soha. Megboldogult édesapám 90 éves korában is emlegette Jankó Pétert, aki a leghíresebb vőfély volt a faluban: szép hangja volt, „nagyokat ugrálva tudott táncolni”. Az I. világháborúban két öccsével együtt hősi halált halt az orosz fronton. Utána Kósa János (Bika Jani) több mint negyed századig vőfélyeskedett. Ma is emlegetik a lakodalmakban. Szülei nem engedték, hogy elvegye azt a lányt, akit szeretett, mert az szegény volt, s agglegény maradt örökké. Talán éppen a családi melegség és öröm hiányát igyekezett pótolni a lakodalmakban utánozhatatlan, meleg hangulatteremtésével.

Mielőtt azonban a lakodalmi multságot részleteznénk, ismertessünk néhány vele kapcsolatos szokást az 1870-es évekből. Amikor az eljegyzés megtörtént, a következő vasárnapi nagymisén a pap kihirdette a házasulandókat. (Ez még a második világháború idején is így volt.) Az esküvő előtti három vasárnap volt a hirdetés a misén, s tulajdonképpen arra szolgált, hogy időközben bárki bejelenthesse a papnál, ha a házasulandók között valamilyen „bon-

tó” ok forog fenn. A menyasszonynak az első hirdetésen feltétlenül ott kellett lennie, hogy majd a tojás meg ne zápuljon, ha tyúkot ültet. Ha ilyenkor elmarad a templomból, mondták, akkor rossz gazdasszony lesz belőle, a csirkéje pedig belepusztul a tojásba.

Kár lenne szó nélkül hagyni azokat a szokásokat, amelyek közvetlenül a lakodalmat előzték meg, még a második világháború után is egy rövid ideig, pontosabban, amíg fogatos kocsik léteztek. Egy ilyen tartozéka volt a jól előkészített lakodalomnak a hívogatás, pántlikás-kalapos vőfély által. A vőfély kezében egy szintén felpántlikázott boros kulaccsal vagy literes borosüveggel meg pántlikás bottal vagy fokossal, versbe foglalt szöveggel köszöntötte a megtisztelt családokat, és meghívta őket az esküvőre meg az utána következő „barátságos lakomára”.

A másik esemény a nyoszolyavivés volt. Kocsiderékba rakták a menyasszony nyoszolyáját, ágyneműjét, fehéreneműjét és ruháját. Aztán nótaszóval szállították a vőlegényes házhoz. Ezt azonban egy szép, olykor tréfás jelenettel egybekötött szokás előzte meg. A nyoszolyáért a vőlegény keresztszülei, valamint a leendő násznagy és felesége mentek. Ott ugyanilyen összetételű négyes fogadta őket a lány részéről a siralomszülők jelenlétében. A vendégfogadók előhozták, emezek pedig szépen kitergették a lepedőket, belerakták az ágyneműt, ruhaneműt. Ezt a munkát azonban a szó szoros értelmében körültekintően kellett végezni, mert megtörténhetett, hogy az ágynemű előadók váratlanul a kiterített lepedőre lökték a vendégeket, és igyekeztek bekötözni őket.

Amikor aztán estefelé mindent felpakoltak a kocsira, maguk is felültek és hazáig énekeltek. Legelőször is a következő közismert nótát: „Este viszik a menyasszony ágyát, / Elvesztették a noszolya lábát, / Addig, babám, nem fekszek az ágyra, / Még meg nem lesz a nyoszolya négy lába.”

A lakodalmi kikérés külön gyöngyszeme volt (helyel-közzel ma is az) az itteni menyegzőnek. Kálmány Lajos följegyzése szerint Szájában a kihirdetéssel egyidejűleg történt a konyha szabad kéménye alatt a menyasszony ágyán való osztozkodás, amelyet sok tréfás huzavona után a nyoszolyúasszony szokott megváltani. Úgyszintén ő említi, hogy régente a vőlegény násznagyát princípális, a menyasszonyét pedig alprincípális elnevezéssel is megtisztelték.

A múlt század hetvenes éveinek esküvői menetét, a menyasszony kikérését is Kálmány Lajos örökíti meg. Ez a legarchaikusabb szegedi hagyományok közé tartozik. Részletes leírásából idézünk néhány jellegzetes eseményt.

„Akárcsak ma, az esküvőre régen is külön ment a vőlegényes háznép muzsikaszóval, és külön a menyasszonyos. A háznépet zászlós vezette. A lakodalmi zászló rúdján régebben hosszú nyélre kötött zsanérkendő: kásmírból való, rojtos szélű, finom női fejkendő, az asszonyi sors jelképe. Kedvelik a nemzeti színű zászlót is, ez újkeletű. (Feltehetően a högyösi szerbektől vették át ezt a szokást – T. I.) A zászló végére almát, citromot szúrnak, erre meg rozmarinogot, pántlikát tűznek. A nászmenet végén viszi egy-egy rokonságból való fiatal férfi” – írja Kálmány.

Miközben a lakodalmas menet a templom felé halad végig az utcán, a fiatalok dalolva és táncolva kiabálnak, kurjantanak. Régente: „A mönyasszony szomorú, Mer a fején koszorú.” Ma is szokás ez, egyebek között a következő bekiáltással: „Szabó Pisti, jaj, de nézi, / Vőlegény szeretne lönni.” Ha pedig nagylány a szemlélő: „. . . mönyasszony szeretne lönni”. Más tréfás bekiáltás:

„Esik eső mög a dara, / Fázik a menyasszony fara.” Egy kissé keményebb bekiáltás: „Aki minket kinevet, / Ba... mög az egeret.” Vagy dicsérő: „Jaj, de sokan néznek minket, / Álgya mög az Isten üket.” Amikor közel érnek a völegényes házhoz: „Édesanyám, gyújts világot, / Most hozik a gyöngvirágot.”

„Az esküvés rendesen délben szokott történni – folytatja Kálmány. – Délután a völegény násznagya elküldi az öregvőfélyt és a kisvőfélyt a mönyasszonyos házhoz. A kisvőfély kezében egy üveg bort visz, és az üveg nyakán fonott kalácsot. Az öregvőfély megveregeti a pálcájával az ajtófélfát, és ha bebocsátják, megáll az ajtó küszöbén, beköszön: Dicsértessék a Jézus Krisztus! Al-principális uram köszönti a lány násznagyát. Mindörökké ámen – a násznagy felelete.

Ezután a vőfély előrelép, és kezdi a mondókáját, amelyben előbb a násznagy és a menyasszony szüleinek egészségéről tudakozódik. Aztán beszél a Boldogságos Szűz Máriáról, kihez Gábrriel arkangyal küldetett, kinek a lába alatt volt a hold, feje fölött pedig a tizenkét csillagból álló korona. Majd elmondja, hogy az ő kiskirályuk (völegény) a kiskirálynét (menyasszony) a templomban aranygyűrűvel eljegyezte, a pap pedig aranylánccal (stóla) összekötötte. Amikor kijöttek, a menyasszony megkérte a násznagyot, hogy bocsássa haza, meg akarja szüleinek köszönni, hogy fölnevelték. Minthogy pedig a násznagy nem török, sem pogány, hazabocsátotta. Ő most arra kéri a násznagyot, mondják meg, hogy itt van-e. A násznagy biztosítja, hogy nem vesz el, mert olyan legényei vannak, hogy ha kell, külső országba is elmennek a keresésére és előhozására.

Most a kisvőfélytől az öregvőfély elveszi a kalácsot és a borosüveget. Az asztalra teszi ezekkel a szavakkal: Dicsértessék a Jézus Krisztus! Itt van az üvegben Krisztus vére, Krisztus a testével, vagyis a kaláccsal megpecsételte. Tessék fölszakítani és látni, hogy igaz úton járunk.

Ekkor a násznagy a kezébe veszi az üveget és a kalácsot, majd a nép között eláldja, vagyis elkínálgatja és kijelenti, hogy most már elhiszi, hogy igaz emberek, és jó úton járnak. Ha még egyszer eljönnek, a násznagy megmondja nekik, hogy hol találják a kiskirálynét. A menyasszonyos háznál teletöltik a kiüresedett üveget borral, kalácsot is akasztanak rá. A muzikusok három verset hűznak, majd elbocsátják a két vőfélyt.

Mintegy fél óra múlva a völegényes háztól elindul az egész sereg. Közöttük a násznagy és a vőfélyek. A kisvőfély kalácsot visz az üveg nyakán. A menyasszonyos háznál már várják őket: ki kapával, ki villával, ki meg ásóval. A bejárat el van zárva, fa van keresztbe téve, és belülről ijesztgető szavakat hallatnak, hogy ide pedig ne jöjjenek, mert így és emígy tesznek. Elkezdődik a harc: ütik a földet.

Végre beeresztik őket, a két vőfély a szokásos ajtókopogtatás után bemegy a szobába és versel. A hátuk mögött búcsúzik a völegény násznagya. A versben szó esik Noé bárkájáról, Ádámról, Éváról és kérdezi, hogy ő, aki a menyasszonyt keresi, jó helyen jár-e. A menyasszony násznagya elmondja, hogy jó helyen jár. Megtalálták a menyasszonyt, hanem három zár alatt találták meg. Ezért a vőfély három olyan találgatós mesét ad föl, melyet az ő násznagyának kell kitalálni.”

Érdemes tovább foglalkozni a régi lakodalmi szokásokkal, mert ezek általában ma is fönmaradtak valamilyen formában. Kálmány szerint a találós kérdések után a völegény násznagya mondott verset. Elmondta, hogy a három

királyt csillag vezette Krisztus urunk jászlához. Krisztus urunk a három királlyal kezét fogott, alprincipális úr, vagyis a menyasszony násznagya fogjon vele kezét. Kezét fogták, és megejtették a három találós mesét, majd kérték a menyasszonyt. Amikor már beleegyeztek, hogy kiadják, akkor elvitték öltöztetni. Ez sokáig tartott, s ekkor már szabad volt leülni. Közben fiatal emberek felöltöztek lánynak és vénasszonynak. Sorban bementek és bemutatták őket, hogy ez a menyasszony. A kérő nép nem vállalta. Végre bejött az igazi menyasszony, fölálltak, és kezdődött a búcsúzás.

A menyasszony búcsúzását a násznagy vagy a vőfély mondta. Ebben elbúcsúzott szüleitől, testvéreitől, háza népétől, majd szüleinek kezét csókolva útnak indult. Ekkor előbb táncoltak, majd ugrálva-dalolva mentek végig az utcákon.

Ezek a szokások némi változással (egyszerűsítéssel) ma is élnek. Sőt újraéled a vőfély szerepe, az anyaországból áthozott szebbnél szebb vőfélyfelszereléssel és vidám szövegek verselésével. Esetenként már-már sokkal több és változatosabb szöveggel, mint valaha is. És ebből akár másnap délig sem fogyhat ki. Ezek azonban már nem pusztán tiszteletből, aprópénzért teszik ezt, hanem hivatásszerűen jó pénzért.

Még a múlt század második felében is egy szép lakodalmi szokás járta. Az esküvő után előbb a menyasszony, majd a vőlegény násznépe a pap udvarában táncolni szokott egyet, miközben a vőfély a papot felköszöntötte. Mindez a pap iránti tisztelet szép példája volt. Vajon e szép szokások fölújítását jelenti-e az, hogy 1992 októberében a bánáti Beodrán a vőlegényes ház vőfélye a töröktopoljai templomban (odaválósi volt a menyasszony) az esketési szertartás után fölköszöntötte a papot egy hosszú verssel.

A menyasszonytánc régen úgy kezdődött, hogy először a kisvőfély táncolt vele, majd a násznagytól kérte táncra a vőlegényt. Utána pedig az atyafiságok. Aki húzódozott, megfenyegette: tánc vagy lánc! Amíg a sortánc folyt, az öregvőfély kezében, néha másokéban is – égő gyertya. Úgy nézték a táncos lábakat, és megjegyzést tettek a menyasszonyra.

A menyasszonytánc ma sem maradhat el. Méghozzá általában kettő van belőle, mert amikor az igazi befejeződik (másutt az igazi előtt) elővezetnek egy csúf öregasszonynak vagy fiatal, olykor várandós asszonynak öltöztetett férfit, és azt kínálják fel táncra. Persze, hogy van felkérője, hiszen ez a mulatsághoz tartozik. Mókáznak vele, fogdossák, felemelik a ruháját, dicsérik szőrös lábát, miközben rájön a vizeletnek, meg minduntalan lecsúszik a melltartója.

A menyasszonytánc kezdetén – akárcsak régen – az a szokás járja, hogy a násznagy, illetőleg a vőfély tányért tesz az asztalra (székre), majd bekiáltja: szabad a tánc! Bárki táncolhat a menyasszonnyal, aki pénzt tesz a tányérba. Régebben ez a szülőkkel, testvérekkel, keresztszülőkkel, rokonokkal – ebben a sorrendben – kezdődött, s utána folytathatta a többi vendég. Ma már nem mindenütt ragaszkodnak ehhez a sorrendhez, általában a fiatalok sürgölődnek a menyasszony körül. A tányérba bizony szép pénzüsszeg gyűlik össze az ifjú házások önálló életének megkezdésére. Közben néhol időnként leültetik a menyasszonyt, mondván: ennyi pénzért táncol a menyasszony. Csak annyiért lehet kiváltani.

Földink, Sebők Dénes, nyugalmazott magyartanár leírása szerint a menyasszonytáncnál régebben a vőfély három szál égő gyertyát tartott az egyik kezében. Minden fordulóban elfújta egynek-egynek a lángját.

Amikor a vőlegény úgy találja, hogy már mindenki táncolt a menyasszonnyal, illetve megsokallja a várakozást, hirtelen előlép és elkapja (felkapja) a menyasszonyt, s a vendégsereg üdvívalgása, hatalmas tapsa mellett elfut vele.

Még valamit a régi följegyzésekből. Ezek leírása szerint a kárlátó (szajániasan kállátó) lényegesen különbözik a mai, hagyományosan szajáni kárlátóktól. Régebben ez csupán arra vonatkozott, amikor a menyasszonyos ház násznépének egy része ellátogat a legényes házhoz. Egyébként Kálmány szerint „Szajánban a kárlátósok régebben ajándékot is szoktak magukkal vinni: virágot, zöld ágat, fagallyra aggatott almát, szilvát, diót. Ez az életfa, amelyet azonban ők neveznek így. Kezükben még égő gyertya, továbbá bor, pálinka, rétes.”

Az újasszony még a századfordulón is reggel tájban megmosdatta, megfésülte nagy nevetgélés, tréfálkozás közepette a lakodalom férfivendégeit. – „A szajáni asszonyok kezében törölköző – írja Kálmány –, az egyik noszolyulányében vízzel telt tál, a másikban pedig szappan. Most a menyasszony sorra járja a férfivendégeket, megvizeli egy kicsit az ember arcát, megtörli. Ezért az ember pénzt dob, s ha rokona a vőlegénynek, akkor a menyasszony megcsokolja. Ha nem rokon, tovább ereszti. Aki ilyenkor nem engedi magát megvizetni, biztos lehet benne, hogy valóban mögmosdatik: kap szappanozást, mosást, törölközést.”

Ennek azonban már régen egy sokkal tréfásabb és vidámabb kállátós változata alakult ki. Ez nem maradhat el a mai szajáni lakodalom leírásából. Mert ez meghatározója az itteni lakodalomnak. Ezzel is különbözik több más, környékbeli magyar lakodalmi szokásoktól. Ez tulajdonképpen másnap, kora reggeli vendégísvogató, a még talpon levő, kitartó násznép felvonulásával, zenekar kíséretében. Az újasszony már menyecskeruhában karol ifjú férjébe, és együtt megy a násznéppel. Sorra járnak azokat a házakat a környéken, amelyekből vendégeik voltak, de egy részük „kidőlt” s hazament aludni, más részük pedig hazaugrott a jószágot ellátni. Nos, a kállátózók benyitnak az udvarra, s ha ott nem találhatnak senkit, egyenesen bemennek a házba, vagyis a szobába, onnan ugratják ki a házigazdát vagy kiráncigálják az ágyból, ha „nehézére esik a felkelés”.

Persze mindez igen tapintatosan történik, sértődés és harag nincs. Amikor felöltözik, kivezetik az udvarra, és aztán következik a szajáni kállátók egyik fő attrakciója: a „borotválás orvosi vizsgálattal egybekötve”! Mert hát milyen volna egy férfi borostás, „szakos” arccal lakodalomban? Illik megborotváltokoznia. A borbély rendszerint egy igen mókás természetű ember, akinek úgyszólván minden mozdulatán és szaván derülni lehet. Fokhagymával bedörzsöli – szappanozza – a násznéptől körülvett atyafi arcát, majd kukoricacsumával leborotválja. A széken ülő atyafi ezt nagy türelemmel viseli el. A többiek meg nagy nevetgélés és viccelődés közben szemlélik. Mint tudjuk, a borbély régebben a faluban felcser is volt, gyógyítani, fogat húzni és eret vágni is tudott. Hát most is ezt teszi. Tekintettel a borotválás alatt levő „sápadtságára, gyomorbántalmaira, vizeleti nehézségeire, fogfájására” egy-egy „injekciót” ad a betegnek. Ez pedig rendszerint nem más, mint egy pohárka jó erős pálinka. A móka

kedvéért sok helyütt egy lehegyezett, száraz fűszerpaprikába töltik a pálinkát! Bizony, aki egy-két ilyen injekciót kap, rögtön meggyógyul. Nem ritka az olyan „beteg”, aki a jó hangulat kedvéért még ráadásként is kér egy injekciót.

A borotválásért fizetni kell (kisebb összeget), s ezt a pénzt az újasszony gyűjti kiskosárba, majd a kállátó befejezésével a zenészeknek adja. Az a család, amelynek feje átesett a borotváláson, csatlakozik a jó hangulatú társasághoz. A kállátó a lakodalmas háznál ér véget, amikor a násznagyot is megborotválják, illetve az ő borotválásával veszi kezdetét a kállátó. Amikor újra együtt van a vendégnép, terítenek: újra melegített ételek, de frissen sült kolbász meg korhelyleves kerül az asztalra. Aztán a zenekar is újult erővel zendít rá, és 9–10 óráig, esetenként délig is folytatódik a multság.

*

Azt, amit most elmondok, eredetileg nem terveztem ide. Régi jegyzeteimet lapozgatva, amit szülőfalum történetének földolgozásakor készítettem, valami azt sugallta: olvassam el még egyszer azt a részt, amit a parókián a Historia Domus rögzített Népmozgalom címmel. A falu 3. újratelepítésétől számított 150 év (1806–1955) születési, esketési és temetési adatait örökölte meg, évtizedenkénti kivetítésben. Újra és újra átfutom a számadatokat, azzal az okfejtő gondolattal: ki lehet-e belőle mutatni, miért olyan kevés a lakodalom?

Először azt jegyeztem ki, hogy a 150 év alatt 4804 esküvő volt Szajánban, amelynek a 48-as szabadságharc táján 3800-nál valamivel több lakosa volt! Évente átlag 32 házasságot kötöttek, ám voltak kiugró évtizedek is, amikor – 1831–1840 – 554 lakodalmat ültek, évente átlag 55-öt, vagyis minden hétre jutott egy.

Ebben a másfél században 20 424 gyermek született, évente átlag 150, az elhunytak száma pedig 13 287 volt, évente átlag 88. Összeadás-kivonás: Szajánban csaknem 7000 lélekkel nagyobb volt a szaporulat, mint az elhalálozás!

A második világegés után Szajánból is megindult a fiatalság, majd egész családok, fél utcák elvándorlása, három földrészre is. 1993 végéig 754-en hagyták el szülőfalujukat. Ekkorra már, a háború befejezése utáni mintegy 2200-ról 1600-ra csökkent a lakosok száma. Legutóbb az 1955–1965-ös évtizedben volt még pozitív az újszülöttek és az elhunytak aránya: születés 326 (évi 32), temetés 245 (évi 25), esküvő 204 (évi 20). Aztán 1986-ig fokozatosan kiegyenlítettődött az arány, majd igen gyorsan a temetések száma túlhaladta a születéseket. Ez az arány különösen az utóbbi 4–5 évben romlott meg: évente alig van már 2–3, esetleg 3–4 házasságkötés, 8–10 keresztelés, de 25–30 a temetés! És ebben még az is aggasztó, hogy egyre több a halott a középnemzedék soraiban, és egyre több az öngyilkos. Nota bene: 2000-ben április 17-éig házasság 0, születés 0, temetés 10!

Emberek, szajániak: mi lesz velünk?